

РАЗМИШЉАЊА О ПРАВНОМ РЕЖИМУ ОБЈЕКТА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

»The three and a half centuries which roughly span the development of modern international law, also represent the rise of the modern national state and of the political and legal symbols of national sovereignty. Today we are witnessing both the climax and the profound crisis of the era of the national state and of national sovereignty. Outwardly the national state, equipped with the political and legal attributes of sovereignty, is today reaching its supreme triumph.«⁽¹⁾

»The question how the legal sovereignty of the national State, reaffirmed by the United Nations Charter, can be reconciled with the minimum needs of international order and co-operation in our time, is at the root of the continuing debate on the 'reality' of international law. This is more than a matter of theory. It is a matter of deep and intimate concern to the peoples of the mid-twentieth century, for whom the difference between a fictitious system of international law, and one that is 'real' i.e., that imposes order and restraint upon the states, as the predominant, though no longer the only, subjects of international law, may mean the difference between life and death.«⁽²⁾

»In short, the Law of Nations is passing from the phase of an exclusive international law of co-existence — which has characterised it from its birth in the early seventeenth century to the mid-twentieth century — to a phase where the nations of the world have to develop new forms of co-operation and organisation in addition to the traditional rules of co-existence.«⁽³⁾

Као увод у размишљања која слиједе, послушали смо се ријечима Фридмана (Friedmann), не само зато што мислимо да су горњи реци сажетак основе проблема него и због тога, што сматрамо — слагали се у потпуности с аутором или не — да су радови из којих су ти цитати преузети, посебно разматрања о ономе што он назива »law of co-existence« и »law of co-operation«, у извјесној мјери и надахнуће за таква размишљања, и путоказ к изналажењу рјешења проблема. Што се приступа проблему тиче, сучени смо већ на самом почетку с тешкоћама, увјетованим ограниченим простором. Допустит ћемо зато, мјестимично можда и претјерано, симплифицирање и генерализирање, свјесни посљедица и евентуалних омашки; допустит ћемо и то, да — колико је то највише могуће — не понављамо и не упућујемо како на чињенице, које су сваком интернацио-

(1) Friedmann, *The Changing Structure of International Law*, New York 1964, стр. 31

(2) Op. cit., стр. 81.

(3) Friedmann, *General Course in Public International Law*, R. C., 1963, II, стр. 64.

налисти познате, тако и на односну литературу⁽⁴⁾. Уосталом, у питању су само мисли пренијете на папир, мисли које смо већ више пута врло штуро објелоданили и које ће и након овога написа захтијевати потању обраду, мисли које нас воде у правцу установавања мање-више стално присутне тенденције код уређења режима неких објеката међународног права. Не постављамо си, дакле, барем не на овом мјесту, питања и, према томе, не тражимо одговоре — осим одговора на питање о исправности наше поставке — него желимо указати на то, како се одређени токови у односима међу државама у данашњој међународној заједници одражавају на међународно право. При томе, будући да је ријеч о правном поретку објеката, нужна је још једна напомена: познато је, колики број правних норми, садржаних у различитим изворима, чини цјелину, коју називамо правним поретком или режимом; наша ће пажња, међутим, бити усредоточена само на оне, које нам изгледају најрелевантније за стварање оцјене и доношење закључка у оквиру предмета овога рада.

Готово да нема питања међународних односа и међународног права, које се, у крајњој линији, не би могло свести на проблеме везане уз појам суверености. Тај појам који изазива толике расправе и толике контроверзне ставове, којему се приступа на толико различитих начина и с толико различитих полазних тачака, стални је пратилац политичких и правних односа како у доктрини, тако и у пракси. Значење суверености, „унутрашња“ и „вањска“ сувереност држава, проблем носиоца суверености, пријенос суверености, „дијелење“ суверености, само су насумце набачени примјери питања на која често наилазимо и која често постављамо, али на која рјеђе налазимо једнодушне одговоре, који би у потпуности задовољили нашу знатижељу. Усубујемо се тврдити, а жељели бисмо бити демантирани, да често, употребљавајући термин „сувереност“, само мислимо да знамо што под тим подразумевамо, односно, да — макар и подсвјесно — конструирамо о томе своју властиту предоцбу. Уколико је то истина за теоретичаре, посљедице не завријеђују пажњу, али ако се то испољава у пракси држава, сувише би простора требало, да се могуће посљедице само грубо прикажу. То нам, међутим, није намјера. Желимо још само, насумце као малочас, набацити примјере формулација, које су учестале приликом изражавања ставова држава о питањима која су на било који начин у вези са сувереношћу: „право на сувереност“, „поштивање начела суверене једнакости“, „очување суверености“, „ширење суверености“, итд. Учинили смо све то само зато, да макар неком врло порозном опном обавијемо појам суверености, у немогућности да га потање одредимо. Ипак, желимо ли бити одређенији, можемо рећи, да се, у оквиру ових наших размисљања, сувереност као правни појам готово поклапа с појмом самосталне надлежности, односно независне власти⁽⁵⁾, па да је то, према томе, један од битних елемената државе. Укратко, значај суверености није потребно истицати, али сматрамо потребним подсјетити, да је

(4) Жељели бисмо посебно нагласити, да ћемо се, такође ради ограниченог простора, при одређивању појмова од опћег значаја, приклонити ставовима за које сматрамо да су, углавном, опћеприхваћени, а да се не упуштамо у расправу.

(5) Не улазимо овађе у питање разлике између политолошког и правног приступа проблему.

једнако важно као имати на уму да у међународном праву не можемо говорити о апсолутној суверености, то, да је ријеч о појму који није статичан и да га као таквог треба проматрати било у цијелости, било у његовим појединим манифестацијама.

И структура међународне заједнице, тј. односа у њој, доживљава промјене. Сасвим разумљиво, кретања у међународној заједници можемо проматрати с различитих аспеката, те, сходно томе, тражити и уочавати неке законитости. Тако је, међу осталим, очита супротност између сарадње међу државама на разним подручјима дјелатности и тежње тих истих држава за очувањем суверености у њеном што је могуће потпунијем садржају. Усклађивање тих двију опречности сталан је процес и чини нам се, да можемо говорити о равнотежи у оквиру споменуто супротности као о једном од битних фактора односа међу субјектима у данашњој међународној заједници; чини нам се, такођер, да је у постизавању и одржавању те равнотеже улога међународног права знатна, а уједно једнака утјецају, што га, са своје стране, односна кретања имају на међународно право; уосталом, узајамну повезаност односа у друштву и права није потребно наглашавати. За постојећу међународну заједницу карактеристична је растућа међуовисност чланова — држава, при чему су за нас, сада, мање важни од саме те чињенице, разлози који је увјетују, јер је главни покретач увијек исти, а то је властити интерес сваке поједине државе⁽⁶⁾. Посљедица растуће међуовисности јесте, најједноставније речено, све већи број међународних уговора (и међународних организама), што уједно значи и све већи број норми међународног права; како свака норма представља извјесно ограничење у понашању субјеката, произлази, у крајњој линији, да је у питању ограничавање суверености. Други пак разлози, назовимо их једним именом политички, узрокују одбојан став истих субјеката — држава према оним нормама, за које сматрају да утјечу на умањивање права која за њих представљају садржај суверености. Државе су, према томе, доведене у ситуацију да истовремено, с једне стране, ступају у све комплексније облике сарадње с другима и подвргавају се све већем броју правних правила која су само дјеломично израз њихове воље, а, с друге, да пружају отпор у циљу очувања формалне и фактичне независности⁽⁷⁾. Супротност, дакле, постоји између нужде за заједничким, правно регулираним дјеловањем — сарадњом и љубоморним чувањем суверености, а „егонизам“ држава је мотив који покреће обе тежње, чији би међусобни однос математским рјечником могли изразити, по прилици, овако: вриједност садржаја међународноправно регулиране сарадње међу државама обрнуто је пропорционална вриједности садржаја права која чине сувереност. Посљедица те супротности јесте неопходност за усклађивањем супротних интереса, а коначни резултат је најчешће — логично — компромис, који се редовито читује и у односним прав

(6) Разлоге бисмо могли подијелити на „позитивне“ и „негативне“, према томе да ли је примарни покретач баш жеља за активном сарадњом, или је сарадњу увјетовала нека заједничка опасност (у крајњој линији, а у складу с неким нашим ставом о „егонизму“ држава, увијек је то нужда).

(7) У односима међу државама честе су формулације као, на примјер, „немијешање у унутрашње послове“ и „очување територијалног интегритета“.

ним нормама⁽⁸⁾. Укратко, растућа међуовисност држава—чланица међународне заједнице утјече на сувереност у смислу њеног опадања у садржају, без обзира на то колики отпор државе пружају прихватању правила, на темељу којих би биле подвргнуте било каквом облику власти или утјецаја који не проистиче из њих самих⁽⁹⁾.

Проматрајући кретања у међународној заједници, можемо примјетити и један други процес, којему ћемо посветити мало више пажње. Наиме, готово упоредо са слабљењем власти појединих држава, постоји тенденција ширења власти држава у простору (кад бисмо то ширење суверености с обзиром на простор прогласили компензацијом за њено сужавање с обзиром на садржај, можда бисмо структуру односа у међународној заједници и сувише поједноставили, а државу сувише персонифицирали, али, ипак, том се дојму не можемо отети). Поједине дијелове простора, који је човјеку (читај: државама) доступан, можемо подијелити према томе, потпадају ли под нечију искључиву власт или не, а називамо их, као што је познато, објектима међународног права; будући да је питање њиховог правног режима, у ствари, питање разграничења државне власти у простору⁽¹⁰⁾, покушат ћемо на неким примјерима доказати исправност нашег суда, имајући у виду напомене које смо изнијели у почетку.

У објекте међународног права убрајамо државно подручје, међународне ријеке и језера, море, укључујући поједине дијелове, те прокопе и тјеснаце, епиконтинентални појас, зрачни простор, свемир и поларна подручја. Из разумљивих разлога нећемо се у тексту који слиједи посебно освртати на питања државног подручја као цјелине, а нити на правни режим прокопа, тјеснаца, међународних ријека и језера, не само зато, што режими тих четири објеката не могу утјецати на наше мишљење него и ради тога, што се они великим дијелом темеље на посебним правним правилима, усљед специфичности односа који се одговарајућим правилима уређују. Остају нам, дакле, за разматрање правила, којима је регулиран правни режим унутрашњих морских вода, територијалног мора, вањског појаса, отвореног мора, епиконтиненталног појаса, зрачног простора, свемира, Арктика и Антарктика. На тим примјерима жељели бисмо указати на тенденцију просторног ширења власти или, барем, утјецаја, али уз напомену, да би се таква тенденција путем повијести до данас могла проматрати и на други начин, рецимо, анализом правила о оригинарном стјецању подручја (нпр. теорија залеђа, теорија сектора, питање ефективног вршења власти опћенито) или колонијалних освајања и ратова уопће. Набројане објекте могли бисмо, у складу с оним што је речено, подијелити према томе, да ли над њима нека држава има право искључивог вршења власти или такво право не постоји. Занемаривши неке детаље, сувереност државе се протеже на унутрашње морске воде, територијално море, зрач-

(8) Да ли и када такав компромис представља и равнотежу, прилично је сложено питање, којему бисмо се жељели посветити једном другом приликом.

(9) Међу мноштвом примјера, укључивши оне, о којима ће бити говора ниже, можемо споменути проблеме око доношења одлука у међународним организмима и око прихватања обавезне надлежности Међународног суда.

(10) *Andrassy*, Међународно право, Загреб 1971, стр. 127.

ни простор и епиконтинентални појас. На осталим објектима (од набројаних), опет, без обзира на неке детаље и без обзира какав је њихов правни поредак, ниједна држава нема право да врши искључиву власт, односно да протегне своју сувереност⁽¹¹⁾. Грубо речено, односне правне норме показују, што се прве скупине тиче, у правном смислу ријечи тенденцију ширења власти држава у простору, док се код друге види да се државе претензија у том смислу не желе лако одрећи. То је управо оно што ћемо, приказом који слиједи, покушати доказати.

Унутрашње морске воде. Унутрашње морске воде чине дио државног подручја, па, према томе, потпадају под сувереност обалне државе. То могу бити луке, заливи, ушћа ријека, хисторијски заливи, унутрашња мора, те море између оточја, односно оточја и копненог дијела подручја, с тим, да се „полазне црте не могу при повлачењу знатно удаљити од опћег смјера обале, и морски простори, који се налазе унутар тих црта, морају бити довољно повезани с копненим подручјима“ и да се мора „водити рачуна о посебним господарским интересима неког краја, којих су постојање и важност јасно засвједочени дугом употребом“⁽¹²⁾. Чак и ако не обратимо пажњу на питање хисторијских заљева и проблем повећања допуштиве ширине улаза у залив, која омогућује држави да залив прогласи унутрашњим водама, а која је данас досегла 24 миље⁽¹³⁾, постојећа правила и пракса држава показују тенденцију пораста површине тог дијела мора. Видљиво је да се односна правила могу различито интерпретирати с обзиром на своју недовољну одређеност, а друго не можемо рећи за формулације „знатно удаљити“, „довољно повезани“ и „посебним господарским интересима неког краја, којих су постојање и важност јасно засвједочени дугом употребом“. За очекивати је, да ће их свака држава интерпретирати онако како јој најбоље одговара, а класични примјер нам пружа британско- норвешки спор о риболову⁽¹⁴⁾. Доказ је, не само пракса

(11) Намјерно не употребљавамо неке термине који означавају да одређени простор није подвргнут искључивој власти држава, јер се слажемо с оним, што Иблер каже у вези с отвореним морем: „По свему се чини да добар дис аутора традиционално употребљаване латинске изразе погрешно примјењује, јер се они, пренијети из римског права, и не могу исправно примијенити у међународном праву. *Res nullius* не налази се ни у чијем власништву, али се она може присвојити. Отворено море се, међутим, не може стећи. А *res communis* није подобна да буде у власништву. Будући да се при употреби ових израза у ствари грши аналогија између власништва у римском, и суверености у међународном праву, то отворено море не може бити под сувереношћу било које државе. Међутим, суверена се права у отвореном мору врше, али не искључиво по само некој држави или само неким државама. Појам *condominium* захтијева заједничко вршење суверености, а такво за сада, бар начелно и по опћем праву, у отвореном мору није по међународном праву успостављено и организирано. Укратко, аналогија није јасна“. (Иблер, Слобода мора, Загреб 1965, стр. 52 и 53, биљешка 1).

(12) Чл. 4. Женевске конвенције о територијалном мору и вањском појасу од 1958. За текст Конвенције в.: Р. Т. 516, стр. 205 и сл.; Службени лист — додаток, 1965, бр. 4, стр. 183—190.

(13) Чл. 7. Женевске конвенције о територијалном мору и вањском појасу: В.: *Bouchet, The Regime of Bays in International Law*, Leyden 1964; *Colombos, The International Law of the Sea*, Лондон 1967, стр. 178—195; *Whiteman, Digest of International Law*, 4, Washington 1965, стр. 207—258; Зоричић, Територијално море, Загреб 1953, стр. 96—118.

(14) В. I. C. I. *Report* 1951, стр. 116—206. Законом о обалном мору, вањском морском појасу и епиконтиненталном појасу Југославије од 1965. и наша земља је повећала унутрашње воде; упореди чл. 11. тог Закона (Службени лист, 1965, бр. 22, стр. 985—988) и чл. 3. Закона из 1948. (Службени лист 1948, бр. 106, стр. 1739—1741).

оних држава, које имају разведену обалу у смислу отока уз копнено подручје него и оточних држава; поглавито се то односи на Филипине и Индонезију, које су повлачењем полазних црта море унутар архипелага учиниле унутрашњим водама⁽¹⁵⁾.

Територијално море. Успркос томе што је ограничена, посебно правом нешкодљивог проласка бродова стране државне припадности, „сувереност државе протеже се преко њезина копненог подручја и њезиних унутрашњих морских вода и на појас мора уз њезине обале, који се назива територијалним морем“.⁽¹⁶⁾ На ту одредбу, Женевска конвенција о територијалном мору и вањском појасу надовезује друге, о одређивању границе територијалног мора. Према чл. 3, полазна црта за мјерење ширине је „црта ниске воде уздуж обале“, а, према чл. 4, ако је ријеч о разведеној обали, „може се употребити метода равних полазних црта, које спајају прикладне тачке“, узимајући у обзир правила, која смо мало прије споменули, у вези с унутрашњим морским водама. У том контексту ширина, међутим, није одређена, него је то индиректно учињено у другом дијелу Конвенције, гдје је, у вези с вањским појасом, прописано, да се овај „не може простирати преко дванаест миља од полазне црте, од које се мјери ширина територијалног мора.“⁽¹⁷⁾ Будући да површина мора које потпада под власт обалне државе овиси и о вањској граници унутрашњих морских вода, све оно што је с тим у вези речено, вриједи и овдје, али то није једино што потврђује тенденцију ширења власти држава на мору. У прилог таквој тенденцији говори већ правило о мјерењу ширине на темељу црте ниске воде⁽¹⁸⁾, али још више од тога, пракса, односно законодавство држава — кроз повијест и данас — о самој ширини територијалног мора. Уз стално неслагање између јаких поморских држава, којима одговара да што веће површине мора буду слободне, и осталих, вањска граница се помицала од ширине одређене дометом топовских хитаца, у Гроциусово вријеме, ширине од три миље, затим четири и шест, па дванаест, како је то нормирано Женевском конвенцијом о територијалном мору и вањском појасу од 1958. и прихваћено од већине држава, до најновије праксе латинско-америчких држава Чилеа, Еквадора и Перуа, које својатају море до удаљености од двјесто миља од обале⁽¹⁹⁾.

(15) B. Andrassy, *International Law and the Resources of the Sea*, New York — London 1970, стр. 39 и 40; Бартош, Међународно јавно право, II, Београд 1956, стр. 167 и 168; Gidel, *Le droit international public de la mer*, III, Paris 1934, стр. 706—727; Pharand, *The Waters of the Canadian Arctic Islands*, *Ottawa Law Review*, 1969, бр. стр. 414—432; Whiteman, *op. cit.*, стр. 274—303.

(16) Чл. 1. Женевске конвенције о територијалном мору и вањском појасу.

(17) Чл. 24.

(18) Andrassy, *op. cit.*, стр. 36.

(19) В.: Andrassy, Међународно право, Загреб 1971, стр. 153—155 и тамо цитирана дјела; Florsheim, *Territorial Seas — 3000 Year Old Question*, *Journal of Air Law and Commerce*, 1970, бр. 1, стр. 73—104; Gidel, *op. cit.* стр. 23 и сл.; Катичић, Море и власт обалне државе, Загреб 1953, стр. 132 и сл.; Whiteman, *op. cit.*, стр. 14—207, 1089 и 1090. Занимљиво је споменути, да Народна Република Кина подржава захтјеве латинскоамеричких земаља (Уједињене нације — Недељне новости од 22. 11. 1971, стр. 1). Успоређујући чл. 5. Закона из 1948. и чл. 11. Закона из 1965, видимо да је и Југославија проширила територијално море са шест на десет миља.

Вањски појас. Уз споменућу одредбу о ширини вањског појаса, у чл. 24. исте Женевске конвенције стоји:

„У појасу отвореног мора, који се налази уз територијално море, обална држава може вршити надзор потребан, да би:

а) спријечила повреде својих царинских, фискалних, усељеничких или здравствених прописа на свом подручју или у свом територијалном мору;

б) казнила повреде истих тих прописа почињене на њезину подручју или у њезину територијалном мору.”

На тај начин уређени режим дијела мора, који се надовезује на територијално, изразит је примјер ширења власти државе на простор (отворено море) у којему нема искључива суверена права. Као резултат новијег развоја права мора (посљедњих педесетак година)⁽²⁰⁾, то је корак на путу да се у потпуности испуни Катичићево предвиђање из 1953: „Вањски морски појас на путу је, да постане позитивно нормираном установом међународног права; заједно с новоутврђеним правима држава, што се тиче риболова на отвореном мору, искоришћивања подморја изван граница територијалног мора и овлаштењима на мору изнад тог подручја. Тиме се установљују шири простори, у којима државе врше опсежне појединачне функције са значајем искључивости по територијалном критерију за надлежност. Напосе су права, која се признају држави у вањском морском појасу, таквог значаја и опсега, какви су већ једном били подлога за стварање самог данашњег територијалног мора, тј. за претварање у зону опће државне суверености ограничене тек међународним правом; и стално се јављају гласови, који предлажу исто рјешење и за подручје данашњег вањског морског појаса.”⁽²¹⁾ У прилом том ставу говоре, можда, и саме Женевске конвенције: иако је изричито наглашено да је вањски појас дио отвореног мора, одредбе које се на њега односе налазе се у конвенцији која уређује режим територијалног мора.

Отворено море. Основна карактеристика правног режима отвореног мора јесте слобода кориштења од стране свих држава и, у складу с тим, забрана запосједања било којег његовог дијела. У чл. 2. Женевске конвенције о отвореном мору од 1958.⁽²²⁾ стилизовано је то овако:

„Будући да је отворено море слободно за све народе, не може ниједна држава оправдано захтијевати, да подвргне било који његов дио својој суверености. Слобода мора врши се под увјетима, што их одређују ови чланци и друга правила међународног права. Она садржава напосе, како за обалне, тако и за необалне државе:

1. слободу пловидбе;
2. слободу риболова;
3. слободу полагања подморских кабела и цјевовода;
4. слободу прелијетања.

⁽²⁰⁾ В.: Иблер, Вањски морски појас, Зборник за поморско право, Загреб 1955, стр. 11—70; Катичић, Правни положај вањског морског појаса у систему обалних вода, Зборник за поморско право, Загреб 1957, стр. 137—156; *Whiteman*, op. cit., стр. 480—498. Према чл. 18. Закона из 1965, вањски појас Југославије износи двије миље (раније четири).

⁽²¹⁾ Катичић, Море и власт обалне државе, Загреб 1953, стр. 320 и 321.

⁽²²⁾ За текст в.: Р. Т. 450, стр. 82 и сл.; Службени лист — додатак, 1965, бр. 4, стр. 190—197.

Све државе врше те слободе као и друге признате опћим начелима међународног права, водећи разумно рачуна о интересима других држава на слободи отвореног мора.”

Немогуће је у овако кратком приказу и набрајати све начине, на које државе настоје да своју власт, барем у извјесној мјери, прошире на отворено море, чиме се истовремено ограничава садржај појма „слобода мора” на отвореном мору и умањује површина тог дијела мора. На неке начине осврнули смо се, а осврнут ћемо се и ниже, у вези с другим објектима⁽²³⁾, а овдје ћемо само споменути неке друге. Но прије тога, жељели бисмо указати на то, да се темељ такве тенденције налази у самим правилима, којима је уређен режим отвореног мора, конкретно у Женевској конвенцији. Налазимо га већ у негативној дефиницији отвореног мора, садржаној у чл. 1: „Под отвореним морем разумијевају се сви дијелови мора, који не припадају територијалном мору или унутрашњим морским водама неке државе”; отворено море је, дакле, описано „као простор који преостаје пошто се утврди што од мора потпада под сувереност обалних држава.”⁽²⁴⁾ Као размјерно неодребене, можемо оцијенити одредбе чл. 2, сходно којима постоји забрана подвргавања суверености било којег дијела и слобода кориштења за све државе, а да се при томе води „разумно рачуна о интересима других држава”. Имајући на уму један од основних закона физике, да се у исто вријеме, на истом мјесту не могу налазити два тијела, јасно је, да многи видови кориштења аутоматски значе искључење сваког другог да чини то исто. Кад би се то примјенило, на примјер, на полагање кабела или цјевовода, могла би нам се замјерити ситничавост, али се на то питање надовезују друга, крупнија, на која нећемо покушати дати одговор, него их само забиљежити; то су, међу осталим, питање умјетних отока⁽²⁵⁾ и затварање појединих дијелова отвореног мора у сврху војних маневара, покуса с разним врстама оружја⁽²⁶⁾, или у било коју другу сврху⁽²⁷⁾. Без обзира да ли сматрамо да је то у складу с правом или не, чињеница је да таква пракса постоји. И Женевска конвенција о отвореном мору (чл. 24. и 25), и неки други правни акти⁽²⁸⁾, пружају даље основе државама за протезање своје надлежности на тај дио мора, у првом реду у вези с риболовом, односно очувањем биолошких

(23) Ширење власти држава у простору врло често иде на уштрб отвореног мора, углавном ради тога, што отворено море обухвата највећи, практички и једини, простор на земљи, који не потпада под ничију искључиву власт.

(24) Иблер, Слобода мора, Загреб 1965, стр. 93 и 94.

(25) В. *Andrassy*, *op. cit.*, стр. 168 и тамо цитирана дјела.

(26) В.: *Andrassy*, *op. cit.*, стр. 177 и тамо цитирана дјела; *Whiteman*, *op. cit.*, стр. 619—628.

(27) Учестала је пракса затварања појединих дијелова отвореног мора због спуштања и прихватања посаде умјетних сателита.

(28) Женевска конвенција о риболову и очувању биолошких богатстава отвореног мора од 1933. (Р. Т. 559, стр. 285 и сл.; Службени лист — додатак, 1965, бр. 4, стр. 197—202); Лондонска конвенција о спрјечавању загађивања мора нафтом од 1954, измијењена 1962. и 1969. (пречишћени текст у *International Legal Materials*, 1970, бр. 1, стр. 1—24); *Bruxelleska* конвенција о интервенцији на отвореном мору у случају незгода које доводе до загађивања нафтом од 1969. (*International Legal Materials*, 1970, бр. 1, стр. 25—44).

богатстава, и у вези са загађивањем (увијек остаје питање интерпретације, те питање да ли је такво ширење власти протуправно или није, али остаје и чињеница да пракса ту тенденцију потврђује). Примјера, што се риболовних зона — чак до двјесто миља — тиче, има доста и добро су познати, а било их је и прије доношења споменутих конвенција⁽²⁹⁾, док у вези са загађивањем наводимо примјер недавно промуглираног канадског закона, којим је уведена заштитна зона од сто миља ширине⁽³⁰⁾.

Епиконтинентални појас. Још брже него што је то био случај с вањским појасом, настале су правне норме, којима је уређен правни режим епиконтиненталног појаса⁽³¹⁾, а које су данас садржане, првенствено, у Женевској конвенцији о епиконтиненталном појасу од 1958⁽³²⁾. Том Конвенцијом државе су и уговорним правом нормирале протезање својих „суверених права ради истраживања и искоришћавања природних богатстава“ (чл. 2) на епиконтинентални појас, који је у чл. 1. дефиниран као:

„а) морско дно и подземље подморских простора уз обалу, али изван територијалног мора, до дубине од 200 метара или, преко те границе, до тачке гдје дубина воде над њима допушта искоришћавање природних богатстава споменутих простора; б) морско дно и подземље одговарајућих подморских простора уз обале отока.“

Према томе, видимо, да је држава проширила своју власт на простор изван територијалног мора, додуже не захваћајући отворено море, него само дно и подземље испод њега, али не и без утјецаја на само отворено море. Успркос правилима исте Конвенције о томе да „права обалне државе на епиконтинентални појас не дирају у правни положај вода над њим“ (чл. 3) и да „истраживање епиконтиненталног појаса и искоришћавање његових природних богатстава не смије имати за посљедицу да неоправдано омета пловидбу, риболов или очување биолошких богатстава мора“ (чл. 5), различити уређаји, који се налазе у отвореном мору могу се постављати и постављају се. Уосталом, сама Конвенција то предвиђа, такођер у чл. 5, у којем се, међу осталим, каже, да „обална држава има право да на епиконтиненталном појасу гради и одржава или држи у погону инсталације и друге уређаје потребне за његово истраживање и за искоришћавање његових природних богатстава да око тих инсталација и уређаја установи зоне сигурности“, да „бродови свих државних припадности морају поштивати те зоне“, те да су, уз извјесна ограничења, такве инсталације и уређаји „подвргнути власти обалне државе“. Уз остало, дошли смо тако до проблема умјетних отока, што смо га споменули у вези с отвореним морем, а и до норми, према којима је њихово постојање правно допустиво⁽³³⁾. Чињеница да епиконтинентални појас представља сам за себе ново ширење државне власти у простору, није, међутим, у вези с тим објектом, и једина релевантна за нашу основну тезу; постоји и друга, врло значајна, а та је, да већ постојећи правни поредак омогућује и

(29) B.: *Andrassy, International Law and the Resources of the Sea, New York — London 1970*, стр. 47 и 48; *Whiteman, op. cit.*, стр. 21—35.

(30) Текст у *International Legal Materials*, 1970, бр. 3, стр. 543—552.

(31) B. *Andrassy*, Епиконтинентални појас, Загреб 1951, стр. 16 и сл.

(32) Р. Т. 499, стр. 311 и сл.; Службени лист — додатак, 1965, бр. 4, стр. 202—205.

(33) О неким проблемима везаним за правни режим епиконтиненталног појаса в. *Whiteman, op. cit.*, стр. 842—903.

даље ширење, с обзиром на врло непрецизну дефиницију цитираног чл. 1, точније, овог дијела те дефиниције: "... до дубине од 200 метара или, преко те границе, до тачке гдје дубина воде над њима допушта искоришћавање...."

На тај начин смо суочени с новим проблемом, на којег међународно право треба да да одговоре. Могућих рјешења има више⁽³⁴⁾, а проблем је врло важан, јер би екстензивно тумачење горње одредбе могло довести до тога да, захваљујући напретку технике, дно и подземље свих мора и океана (тима и природна богатства) буде подијељено међу обалним државама⁽³⁵⁾. Задатак је међународне заједнице да то спријечи, а о успјеху, односно неуспјеху његова остварења увјерит ћемо се, вјеројатно, у блиској будућности⁽³⁶⁾. Уједињени народи су се тог посла прихватили, изгласано је већ више резолуција, од којих је најзначајнија Резолуција Опће скупштине 2749 (XXV) од 17. просинца 1970⁽³⁷⁾, која даје наду за прихватљиво рјешење, и која даје наслутити, да се, у вези с тим објектом међународног права у настанку, неће поновити мањкавости, на које се осврћемо ниже, у вези са свемиром. Међутим, треба причекати и видјети развој догађаја и став држава, тј. стварање обичајноправних и, поготово, уговорноправних норми, јер је баш правни режим свемира, како је уређен уговорним правом, примјер за то, како се односни правни акти разликују од претходних резолуција Опће скупштине УН, нажалост, у негативном смислу.

Зрачни простор. Иако је прилично тешко одредити вријеме када је започело кориштење зрачног простора — у смислу да би било нужно међународноправно регулирање — чини нам се да можемо констатирати, да је кратко временско раздобље протекло у дилеми о његовом правном режиму, и да је начело суверености убрзо превладало над идејама о слободи, сводећи на овом мјесту дилему на та два опречна рјешења; преко унутрашњих законодавстава, уговора између Аустро-Угарске и Њемачке од 1898, уговора између Француске и Њемачке од 1913, сувереност државе над зрачним простором, који се простира изнад њеног копненог и морског дијела је коначну потврду у чл. 1. Париске конвенције о уређењу зрачног саобраћаја од 1919⁽³⁸⁾. Данас је то начело формулирано у чл. 1. Чикашке конвенције о међународном цивилном зракопловству од 1944. овако⁽³⁹⁾: „Државе уговорнице признају свакој држави потпуну и искључиву сувереност над зрачним простором изнад њезиног подручја". На тај начин, слободан остаје, практички, само зрачни простор изнад отвореног мора, а, сходно томе, ширењем територијалног мора, државе повећавају

(34) В. Иблер, Правни проблеми подморја, Уједињене нације и савремени свет, Београд 1970, стр. 242—252.

(35) В. Andrassy, *International Law and the Resources of the Sea*, New York — London 1970, стр. 100 и 101.

(36) О проблемима морског дна и полземља в. оп. cit.

(37) Текст у *International Legal Materials*, 1971, бр. 1, стр. 220—223.

(38) В.: Berezowski, *Le développement progressif du Droit arien*, P.II., 1969, III, стр. 10 и 11; Fauchille, *Traité de droit international public*, Tome I, 2, стр. 581—616; Mateesco Matte, *Traité de droit aérien-aéronautique*, Paris 1964, стр. 69—113 и 133—141.

(39) За текст в.: P.T. 15, стр. 295 и сл.; Службени лист — додатак, 1954, бр. 3, стр. 39—66.

и свој зрачни простор⁽⁴⁰⁾. Неке државе и без тога проширују своју власт на зрачни простор изнад отвореног мора и то, углавном, на два начина. Док је код првог ријеч о истој врсти дјелатности (само, јасно, са зракопловима и другим одговарајућим средствима) што смо их споменули у вези са затварањем дијелова отвореног мора ради војних вјежби⁽⁴¹⁾, други начин је специфичан, иако је могућа извјесна аналогија с вањским појасом. Ријеч је о дијеловима зрачног простора изнад отвореног мора, што их неке државе једнострано проглашавају обрамбеним зонама за идентификацију зракоплова, који туда лете, и који се односним одредбама морају подвргавати; познатије су по скраћеницама А.Д.И.З. и Ц.А.Д.И.З.⁽⁴²⁾ у вези с прописима Сједињених Држава и Канаде, које су их прве прогласиле (године 1950), и то у ширини до 500 миља⁽⁴³⁾. Пракса се касније проширила тако да се том установом, која се најчешће оправдава темељним правом државе на самоодржавање и правом на самообрану према чл. 51. Повеље УН, данас служе Француска, Исланд, Совјетски Савез, Уједињено Краљевство и неке друге државе⁽⁴⁴⁾. Коначно, државе имају могућност да, захваљујући развоју технике, проширују своју надлежност у зраку не само у ширину, него и окомито у вис. Досад, наиме, није пронађен погодан критериј, према којему би могло доћи до неког споразума о томе до које се висине — изражено неком јединицом за мјерење удаљености — простире државно подручје (прије почетка свемирских истраживања то није било ни потребно); нема о томе ни интерноправних, нити међународноправних норми, а проблем је данас то слојенији, што је јасно да се изнад зрачног простора налази други — свемир — чији је правни режим другачији⁽⁴⁵⁾. Услед тога, најприхватљивији је, засад, критериј, по којему се зрачни простор, тј. сувереност државе у висину, протеже до мјеста гдје је могуће вршити дјелатности кориштења уз помоћ зракоплова⁽⁴⁶⁾, сматрајући под зракопловом „сваки строј, који се одржава у атмосфери, захваљујући реакцијама зрака”.⁽⁴⁷⁾ Разумљиво, с временом се, на тај начин, простор искључиве државне надлежности повећао.

(40) Зрачни простор изнад отвореног мора је слободан и према одребама Женевске конвенције о отвореном мору, а да је зрачни простор изнад територијалног мора дио државног подручја изричито је речено и у Женевској конвенцији о територијалном мору и вањском појасу (чл. 2), и у Чикашкој конвенцији о међународном цивилном зракопловству (чл. 2). О проблемима границе зрачног простора изнад мора в. *La Pradelle, Les frontières de l'air, R.C., 1954, II, стр. 137—143.*

(41) В. Бињешку 26 в *Brock, Legality of Warning Areas as Used by the United States, The JAG Journal, 1966/67, бр. 3, стр. 69—72.*

(42) *Air Defense Identification Zones*, односно *Canadian Air Defense Identification Zones*.

(43) *V. Leanza, Fenomeni di contiguità aerea nel diritto internazionale, Napoli 1961.*

(44) *Op. cit., стр. 7.*

(45) О питању границе између зрачног простора и свемира в.: Бакотић, Свемирски простор у међународном праву — докторска дисертација, Загреб 1964, стр. 28—36 и тамо цитирана дјела; *Mateesco Matte, op. cit., стр. 584—589; Mateesco Matte, Aerospace Law, London — Toronto 1969, стр. 20—74; Whiteman, Digest of International Law, 2, Washington 1963, стр. 1281—1288.*

(46) И тај је критериј лако подврћи критици, јер већ неколико година постоје летјелице (нпр. X-15), за које није сигурно да би се могле убржати у зракоплову.

(47) *Annex 7 to the Convention on International Civil Aviation, стр. 9.*

Свемир. Уговором о начелима која уређују дјелатности држава на истраживању и кориштењу свемира, укључивши мјесец и друга небеска тијела од 1967⁽⁴⁸⁾, ријешено је и уговорноправном нормом, да „свемир, укључивши Мјесец и друга небеска тијела, не може бити предметом националног присвајања проглашењем суверености, ни на основу кориштења или окупације, нити на било који други начин” (чл. II). Осим тога, према чл. I, истраживање и кориштење треба вршити „за добробит и у интересу свих земаља” и „треба да постоји слободан приступ свим дијеловима небеских тијела”, јер свемир „треба да буде добро читавог човјечанства”. Даље у Уговору стоји, да „све станице, уређаји, опрема и свемирске летјелице на Мјесецу и другим небеским тијелима треба да буду доступне представницима других држава странака Уговора”, али само „на темељу узајамности” (чл. XII), те да држава „у чијем је регистру уписан објект лансиран у свемир задржава јурисдикцију и контролу над таквим објектом и његовим особљем док се налази у свемиру или на неком небеском тијелу”, као и да „право власништва над објектима лансираним у свемир, укључивши објекте који су се спустили на небеско тијело или су ту изграђени, и над њиховим саставним дијеловима, остаје нетакнуто тиме, што се налазе у свемиру, или на неком небеском тијелу, или по повратку на Земљу” (чл. VIII). Имајући у виду те норме, затим напријед споменути закон физике, по којему у исто вријеме, на истом мјесту не могу стајати два тијела и, коначно, чињеницу, да Уговор не предвиђа неки међународни организам или било који други начин, на који би било омогућено оживотворење одредбе о свемиру као заједничком добру човјечанства, можемо с правом поставити питање о ефикасности забране проглашења суверености. Разумљиво, тиме нисмо мислили рећи, да чињеница што се, на примјер, неки свемирски објект спустио на неко небеско тијело и ту врши истраживање или ма какву дјелатност која би значила кориштење, а да при томе и тај објект и његова посада остају под влашћу државе у којој је регистриран, представља протезање суверености на односни дио небеског тијела, али извјесна права, као посљедица првенства, за ту државу ипак настају⁽⁴⁹⁾. Мислили смо, међутим, рећи да би мањкавости у споменутим правилима могле бити потврда више за исправност наше поставке.

Поларна подручја. Успркос разликама — како у погледу геофизичких својстава (Антарктик је претежно континент прекривен ледом, док је већи дио подручја, које је обухваћено под називом Арктик, залеђено море), тако у погледу правних проблема и рјешења — осврнут ћемо се на оба подручја, углавном, заједнички, што је могуће за потребе овога рада, али би било немогуће кад бисмо питање разматрали односна правна питања. И у односу на Арктик, и у односу на Антарктик постојале су и постоје територијалне претензије и, с тим у вези, својатање суверених права од стране неких држава; и у једном, и у другом случају, питања која се намећу нису добила коначне одговоре и остају до даљњег отворена. За нас је, на овом мјесту, важно то, да и та два објекта међународ-

(48) P.T. 610, стр. 205 и сл.

(49) B.: Janks, *Space Law*, London 1965, стр. 192—202; *Mateesco Matte*, op. cit., стр. 283—297, 311—314 и тамо цитирана дјела; *Whiteman*, op. cit., стр. 1268—1300 и 1312—1314.

ног права⁽⁵⁰⁾ доказују тежњу држава за ширењем власти у простору некад и сад, при чему се, као титулус, јавља географски положај, геолошко јединство, откриће и друго⁽⁵¹⁾, а као главни разлози стратешки значај и кориштење, поготово потенцијално, природних богатстава⁽⁵²⁾. Постоји још једна сличност: у оба случаја, успркос, углавном, дискутабилних правних основа за своје захтјеве, државе не показују намјеру да их се одрекну. Што се Арктика тиче, таква се тенденција испољава кроз праксу држава, које се, ако не стално, барем повремено позивају на теорију сектора, иако је то најчешће заодјенуто у неко друго рухо⁽⁵³⁾; проблем је нарочито деликатан с обзиром на третман залеђених површина мора, или, точније, да ли на те површине треба примјенити режим отвореног мора⁽⁵⁴⁾? За разлику од Арктика, правни режим Антарктика је данас уређен вишестраним међународним уговором — Уговором о Антарктику од 1959⁽⁵⁵⁾ — а баш у њему је иста тенденција дошла, можда и јасније, до изражаја. Умјесто икаквог коментара⁽⁵⁶⁾, цитирамо чл. IV:

„1. Ништа у овом Уговору неће бити тумачено као:

а) одрицање било које странке Уговора од раније постављених права или захтјева за територијалном сувереношћу на Антарктику;

б) одрицање или умањивање основа за захтјев било које странке Уговора за територијалном сувереношћу на Антарктику, који могу постојати било као резултати њихових дјелатности или дјелатности њихових држављана на Антарктику, било на неки други начин;

в) прејудуцирање става било које странке Уговора у односу на признавање или непризнавање права или захтјева, или основе захтјева за територијалном сувереношћу на Антарктику било које државе.

2. За вријеме док је овај Уговор на снази, ниједан чин, нити дјелатност, неће представљати основу за потврђивање, подржавање, или непризнавање захтјева за територијалном сувереношћу на Антарктику. За вријеме док је овај Уговор на снази, неће се постављати нови, нити проширивати постојећи захтјеви за територијалном сувереношћу на Антарктику.”

Уколико је горњи, ни у којем случају свеобухватни преглед, довољан да нам омогући доношење неких закључака у односу на нашу постав-

(50) Може се поставити питање, посебно у односу на Арктик, да ли су то уопће посебни објекти међународног права. Наш је одговор дан већ тиме, што се овдје њима бавимо.

(51) B. Dollot, *Le Droit international des espaces polaires*, R. C., 1949, II, стр. 115—200.

(52) B.: Mouton, *The International Régime of the Polar Regions*, R.C., 1962, III, стр. 210—243; Sollié, *Arctic and Antarctic — Current Problems in the Polar Regions*, *Nordic Studies in International Politics*, 1969, бр. 2, стр. 124—144.

(53) B.: Green, *Canada and Arctic Sovereignty*, *The Canadian Bar Review*, 1970, бр. 4, стр. 740—775; Head, *Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions*, *McGill Law Journal*, 1963, бр. 3, стр. 200—226.

(54) B.: Auburn, *International Law — Sea-Ice — Jurisdiction*, *The Canadian Bar Review*, 1970, бр. 4, стр. 776—782; Pharand, *Freedom of the Seas in the Arctic Ocean*, *University of Toronto Law Journal*, 1969, бр. 2, стр. 210—233.

(55) P.T. 402, стр. 71 и сл.

(56) О Уговору о Антарктику в.: Dupuy, *Le Traité sur l'Antarctique*, *Annuaire Français de Droit International* 1960, стр. 111—132; Taubenfeld *A Treaty for Antarctica*, *International Conciliation*, 1961, бр. 531.

ку — да је слабљење власти држава у садржају (што би се, такођер, могло илустрирати на појединим објектима⁽⁵⁷⁾) праћено ширењем власти у простору — закључи би, у вези с просторним ширењем суверености, били следећи: 1. простор над којим врше искључиву власт (унутрашње морске воде, територијално море, зрачни простор, епиконтинентални појас) државе настоје проширити, или, проматрано с друге стране, не желе се одрећи не само дијелова тих простора, него нити оних, које само својатају (Арктик, Антарктик); 2. правни режим дијелова простора, који не потпада ни под чију искључиву власт (отворено море, свемир), уређен је тако, да омогућује такво ширење, или барем протезање неких суверених права (вањски појас, епиконтинентални појас у односу на отворено море, обрамбене зоне за идентификацију зракоплова). Узимајући у обзир другу димензију, тј. полазећи од егзистичних интереса држава, за које интересе смо рекли да заузимају видно мјесто у међународним односима, могли бисмо доћи до даљих закључака, који би се, у крајњој линији, могли подвести под 2. Наиме, будући да нам се чини, да данас разлози сигурности више не диктирају став држава с обзиром на власт у простору у истој мјери као некад⁽⁵⁸⁾, главни разлог за ширење је кориштење односног простора, било оно већ могуће или тек потенцијално, и било то у мирољубиве или у немирољубиве сврхе. Гледано из те перспективе, споменутим би се закључцима могли додати ови: 3. правни режим дијелова простора, који не потпадају ни под чију искључиву власт, посебно, недовољно одређена и неразрађена што се остваривања тиче, правила о кориштењу за добробит читавог човјечанства, погодује јачим и утјецајнијим државама; 4. што се времена тиче, размјерно је дуг, а што се преговора тиче, тежак пут до оних норми, које треба да ограниче државе у ширењу власти, док се размјерно брзо и лако стварају норме, на темељу којих се власт државе шири (нпр.: вањски појас, епиконтинентални појас, зрачни простор). Доказ за правила о кориштењу, која су сачињена тако да иду у прилог моћнијим државама, можемо наћи и у односним посебним одредбама о немирољубивим дјелатностима; карактеристични су најновији примјери: Уговор о начелима која уређују дјелатности држава на истраживању и кориштењу свемира, укључивши Мјесец и друга небеска тијела од 1967 (чл. IV)⁽⁵⁹⁾ и Уговор о забрани постављања нуклеарног оружја и другог оружја за масовно уништавање на морско дно, дно оцеана и подземље од 1970⁽⁶⁰⁾.

Међународна заједница, тј. односи унутар ње и међународно право, ускоро ће се наћи на раскрсници, од које — намјерно наводимо ек-

(57) Нпр. в. Иблер, Слобода мора, Загреб 1965, стр. 67—68

(58) Крај модерног наоружања, гогово је свеједно износи ли ширина територијалног мора три или дванаест миља (то не мора бити свеједно ако је у питању кретање подморница или лека обавјештајна дјелатност), а и сувереност над зрачним простором, када постоје умјетни сателити, губи вриједност у истом смислу.

(59) В. Деспот, Разлике у тумачењу члана IV Уговора о космосу и његове могуће последице на правни режим космоса и небеских тела, Југословенска ревија за међународно право, 1967, бр. 1—3, стр. 111—118.

(60) В. Yong, *To Guard the Sea*, Foreign Affairs, 1971, бр. 1, стр. 136—147. Текст Уговора у *International Legal Materials*, 1971, бр. 1, стр. 146—150.

стреме — воде два пута: први, већ добро утрти, у правцу подјеле међу државе преосталог простора, који није ни под чијом искључивом власти, и, други, који се уз тешкоће крчи, у правцу истинског кориштења природних богатстава за добробит читавог човјечанства. Временски се тај час не може одредити, али бит ће сигурно још ближи, када почне у правом смислу ријечи кориштење простора, у којима, засад, претежно постоји само истраживање. До тада ће и прилично неосдребене формулације, као што су „истраживање и кориштење за добробит читавог човјечанства” и сличне, задовољавати, али треба већ сада имати на уму, јер искуства то потврђују, да је, ако га се једном одабере, повратак оним првим путем врло тежак. Изгледа, заиста, изражено Фридмановим ријечима које смо цитирали у уводу, да „треба развити нове облике сурадње и организације, као додатак традиционалним правилима коегзистенције”.⁽⁶¹⁾

Др Божидар Баковић

РЕЗЮМЕ

О правовом режиме објектов међународног права

Нет вопросов из области междунaродных отношений или междунaродного права, которые в конечном счете нельзя бы было свести к проблемам, связанным с понятием суверенитета. Вышесказанное относится и на процесс эволюции, происходящий в междунaродном содружестве, а в особенности на усиление взаимной зависимости ее членов. Существование и развитие новых форм сотрудничества между странами ведут к увеличению числа междунaродных договоров, т.е. к увеличению числа норм междунaродного права. Поскольку каждая норма влечет за собой известное ограничение для государств, она тем самым затрагивает и их суверенитет, несмотря на хорошо известное противодействие государств всему, что, по их мнению, представляет урезывание их суверенных прав. В рамках этих конфликтных тенденций возникают новые тенденции, параллельно с ограничением суверенитета, растет тяготение к его увеличению и расширению, к экспансии земельных пространств, в границах которых могут осуществляться суверенные права.

Анализ норм, являющихся важнейшими для установления правового режима разных объектов междунaродного права (внутренние воды, территориальные воды, запретные зоны, открытое море, шельф, воздушная территория, Арктика и Антарктика) и также и обзор их развития приводят к определенным выводам: 1. Территории, рассматриваемые современным междунaродным правом, в качестве территорий строго суверенных, стали шире. Государства не только не обнаруживают волю отказаться от такого суверенитета, но противятся ему даже в случаях, когда речь идет о спорных территориях; 2. Что касается установленных суверенных прав, правовой режим области, над которой ни одна из стран не может осуществлять исключительное право суверенитета, допускает экспансию суверенитета; 3. Определение правового режима области, над которой ни одно государство не может располагать правом полного суверенитета, отличается расплывчатостью, в частности, неуточнены такие определения, как,

(61) В. Биљешку 3.

например, „для общего пользования” или „за добро всего человечества”. Такая неопределенность формулировки отвечает интересам сильных государств; 4. Процесс создания норм, ограничивающих экспансионистические тенденции, являются процессом длительным и сложным. Для сравнения укажем, что значительно проще сослаться на правила, допускающие расширение областей, над которыми государства могут осуществлять свои суверенные права.

SUMMARY

On the legal regime of objects of international law

There are no aspects of international relations or international law that do not ultimately impinge on the vexed problem of sovereignty. This is true also for the evolutionary processes occurring within the international community, particularly the growing interdependence of its members. The broadening of existing, and development of new forms of cooperation among states leads to more international treaties, that is, rules of international law. Since each rule imposes restraints on members: behaviour, sovereignty is obviously affected, despite the well-recognized reluctance of states to accept what they view as a decrease of sovereign rights. Within the framework of these conflicting tendencies another appears; paralleling the decrease of substantive sovereignty, there is a trend towards an increase in the scope or breadth of sovereignty, an expansion of the area within which there may be exercise of sovereign rights.

An analysis of the rules most relevant for determining the legal régime of various objects of international law (internal waters, territorial sea, contiguous zone, high seas, continental shelf, air space, outer space, Arctic and Antarctica), and a survey of their development, leads to certain conclusions: 1. Territories currently recognized by international law as areas of exclusive sovereignty are being enlarged; concomitantly, not only do states show unwillingness to renounce such sovereignty but they are recalcitrant even over disputed areas; 2. At least regarding certain sovereign rights, the legal régime of areas where no state can exercise exclusive sovereignty are such that expansion of sovereignty is possible; 3. There is imprecise definition of the legal régime of areas where no state can exercise exclusive sovereignty, especially taking into account provisions like »for use by all« or »for the benefit of all mankind«; this vagueness favours the more powerful states; 4. The law-making process for rules that impose restraint upon expansionist tendencies is long and involved; in comparison, it is much simpler to invoke provisions permitting enlargement of areas over which states may exercise their sovereign rights.

RÉSUMÉ

Le régime Juridique des objets du droit international

Il n'y a guère de questions des rapports internationaux ou du droit international qu'on ne puisse réduire, en définitive, aux problèmes qui se rattachent à la notion de souveraineté. Cela se rapporte également au processus de l'évolution qui a lieu dans la communauté internationale et surtout en ce qui concerne l'accroissement de l'interdépendance de ses membres. L'existence et le développement des nouvelles formes de collaboration entre les Etats a pour conséquence l'augmentation du nombre des conventions internationales, c'est-à-dire un plus grand nombre de normes du droit international. Vu que toute norme impose certaines restrictions aux membres, il s'ensuit que leur

souveraineté est atteinte, malgré le refus bien connu des Etats d'admettre tout ce qui leur semble une diminution des droits souverains. Dans le cadre de ces tendances vers le conflit apparaît une nouvelle tendance; parallèlement avec la diminution de la souveraineté il y a un trend vers son accroissement et élargissement, vers l'expansion du domaine dans les cadres desquels les droits vers l'expansion du domaine dans les cadres desquels les droits souverains peuvent être exercés.

L'analyse des normes les plus importantes pour la détermination du régime juridique des différents objets du droit international (les eaux intérieures, la mer territoriale, les zones contigües, la mer ouverte, le shelf continental, l'espace aérien, l'espace au-dessus des couches d'air, l'Arctique et l'Antarctique), ainsi que le tableau de leur développement aboutissent à des conclusions déterminées: 1) Les territoires que le droit international contemporain considère comme territoires sous la souveraineté exclusive sont élargis; on peut remarquer que les Etats non seulement n'ont pas l'intention de renoncer à cette souveraineté, mais qu'ils s'y opposent aussi quand les régions contestées sont en question; 2) En ce qui concerne les droits souverains déterminés, le régime juridique des régions sur lesquelles aucun Etat ne peut exercer la souveraineté exclusive, permet l'expansion de la souveraineté; 3) La définition juridique des régions sur lesquelles aucun Etat ne peut exercer la souveraineté exclusive n'est pas précise, en particulier quand on prend en considération les dispositions telles que: «à la jouissance générale», ou «pour le bonheur de l'humanité tout entière»; ces définitions indéterminées ne peuvent convenir qu'aux Etats forts; 4) Le processus de la formation des normes est long et complexe; à titre de comparaison, il est beaucoup plus simple de se référer aux règles qui permettent l'élargissement des régions sur lesquelles les Etats peuvent exercer leurs droits souverains.